

Kutsal ile Edebiyatın Buluşması: Roman Teolojisi

Araştırma
Makalesi
Research
Article

İlbey DÖLEK

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri

Associate Professor, Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology, Hatay, Türkiye

ilbey.dolek@mku.edu.tr

ROR: ror.org/00jga9g46

orcid.org/0000-0002-6287-4067

Yazar
Author

Dölek, İlbey. "Kutsal ile Edebiyatın Buluşması: Roman Teolojisi". *Tevilat* 5/2 (Aralık 2024), 421-442.

doi.org/10.53352/tevilat.1562866

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 7.10.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 22.12.2024

e-ISSN: 2757-654X

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Kutsal ile Edebiyatın Buluşması: Roman Teolojisi

İnsanoğlu geçmişten günümüze duygu ve düşüncelerini farklı şekillerde ifade etmenin yollarını aramıştır. Ayrıca geçmişten gelen birçok kültür unsurunu geleceğe taşıma yolunda gerek sözlü gerekse yazılı edebiyat alanında çeşitli eserler ortaya koymuşlardır. İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olarak din, insanoğlunun varoluş çabası içinde ortaya koyduğu edebî türleri de etkilemiştir. Kültür sahası içinde din ve edebiyat birbirini beslemiş ve edebî türlerde dinî temalar yer almıştır. Roman Teolojisi, Edebiyat ve Din (Teoloji) alanlarının etkileşiminden ortaya çıkan disiplinler arası bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada kastedilen ilişkiden "dinî edebiyat" anlaşılmalıdır. Roman Teolojisi'nin temel problemi, edebî bir tür olarak romanlar teolojik bir okumaya tâbi tutulabilir mi ve bu okuma hangi eserlerde ve ne şekilde gerçekleştirilecektir? Bu çalışmada, Roman Teolojisinin kapsam, sınırlılık, amaç ve yöntemi, potansiyeli ele alınarak bu alana giriş mahiyetinde kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, Roman Teolojisi alanına ilgi duyanlara giriş mahiyetinde literatür, model ve yöntem sunması bakımından önemlidir.

Özet

Anahtar Kelimeler: Teoloji, Kültür, Edebiyat, Roman, Roman Teolojisi.

The Meeting of the Sacred and Literature: Novel Theology

From past to present, human beings have sought ways to express their feelings and thoughts in different ways. In addition, they have produced various works in the field of both oral and written literature in order to carry many cultural elements from the past to the future. Religion, as a phenomenon as old as human history, has also influenced the literary genres that human beings have produced in their struggle for existence. Within the field of culture, there are religious themes in literary genres where the relations between religion and literature are nourished. Novel Theology is maintained as an interdisciplinary field of study arising from the study permit of Literature and Religion (Theology). However, the relationship meant here should not be understood as "religious literature". The main problem of Novel Theology is, can novels, as a literary genre, be subjected to a theological readability and in which works and in what way will this reading be carried out? This can be achieved, addressing the scope, limitations, purpose and method and potential of Novel Theology is in the form of a theoretical framework as an introduction to this field. Therefore, this study is important in terms of providing an introduction to literature, models and methods for those interested in the field of Novel Theology.

Abstract

Keywords: Theology, Culture, Literature, Novel, Novel Theology.

Giriş

Din, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarihsel süreçte insanla birlikte ortaya çıkan din, kültürel bir olgu olarak geçmişten günümüze hep var olmuştur. Dinler tarihçilerine göre geçmişte dinsiz bir topluma rastlanmamıştır. İnsanlar geçmişten gelen kültürel unsurlarını geleceğe taşımak adına yazılı ve sözlü edebiyatta önemli eserler ortaya koymuşlardır. Ortaya konan bu eserlerde dinî unsurlara da yer vermişlerdir. Sosyal bilimler alanında disiplinler arası çalışmalar son yıllarda popüler hale gelmiştir. Edebiyat ile tarih, felsefe, sosyoloji ve din ile ilişkili çalışmalarda son yıllarda artış yaşanmaktadır. Çünkü insanoğlu kendi varoluş mücadelesinde hakikat ve özgürlük arayışını felsefe, sanat ve edebiyat aracılığıyla somutlaştırarak anlatmaya çalışmıştır. Edebiyat ve Teoloji birbirinden kopuk ve bağımsız alanlar değildir. Kültürel unsurlar olarak karşımıza çıkan bu alanlar insanın olduğu yerde daima var olmuştur. Edebiyat ve teoloji disiplinler arası çalışma alanında karşılıklı bir ilginin varlığından söz edilebilir. Akademik anlamda kutsal metinler edebî bir okumaya tâbi tutulabileceği gibi edebî türler de teolojik açıdan incelenebilir. Birbirini besleyen bu ilişki, edebiyatçıları ve ilahiyatçıları bir araya getirmekte ve insanın varoluşuna dair nihai soruların daha bütüncül, eleştirel ve insan merkezli bir anlayışla ele alınmasına katkı sağlamaktadır. Burada en önemli çıkış noktalarından biri edebî türü ortaya koyan yazarın eserinde dinî temalara yer vermesinin arka planı ve eserde dinî temaların ne şekilde yer vermesidir. Roman teolojisi alanında öne çıkan sorular şunlardır: Romanlar, teolojik düşünmenin bir yolu ya da aracı olarak akademik bir incelemeye tâbi tutulabilir mi? Kutsal metinleri dinî; edebî bir tür olarak da romanları seküler metinler olarak ele aldığımızda kutsal ile edebiyat ilişkisi nasıl gerçekleşmektedir? Zaman zaman edebiyatın dinîleştirilmesi (dinî edebiyat) adı altında yapılan çalışmalar Roman Teolojisi'nin kapsamına girer mi? Edebiyat ve teoloji ilişkisini engelleyen faktörler nelerdir? Bu sorulardan hareketle bu çalışmada din ile edebiyat ilişkisi şemsiye bir terim olarak "kültür" çatısı altında analiz edildikten sonra romanların teolojik bir okumaya tâbi tutulmasına dayalı yeni bir akademik disiplin/alan olarak Roman

Teolojisi'nin amacı ve kapsamı, literatürü ve yöntemine ilişkin kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

1. Kültür, Edebiyat ve Teoloji İlişkisi

Tylor'a göre kültür, insanoğlunun toplumun bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa, görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir bütündür.¹ Edebiyat ise geniş anlamıyla yazıya geçmiş düşünce, duygu ve hayâl ürünü eserleri içine almaktadır. Basit kalem denemelerinden uzun araştırmalara dayalı bilimsel eserlere kadar yazıya geçmiş her ürün edebiyatın kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Edebî türler arasında şiir, hikâye ve roman, tiyatro eserleri, deneme, mektup ve hatıra, hitabet, mizah ve hiciv, kitabe vb. edebiyat tarihi ve tenkit yer almaktadır.² Evrensel ölçekte beş temel güzel sanat dalından biri olan edebiyat, araştırmacı ve incelemeci bir tutumun nesnesi olarak ele alındığında ise bir bilim dalı özelliği kazanır. Edebiyat sanatını, değişik açılardan ve farklı yöntemlerle irdeleyebilen, dolayısıyla kendi içinde alt dallara ayrılan edebiyat bilimi, varlığını akademik ortama son on yıllarda kabul ettirmekle birlikte hâlen bütüncül bir disiplin şeklinde ele alınmaktan uzak durmaktadır.³ Günümüzde edebiyat; tarihsel, sosyal ve kültürel olandan hareketle, dille gerçekleştirilen güzel sanat etkinliklerine ve eserlerine verilen genel ad olarak tanımlanır. Burada asıl olan edebî metindir. Çünkü edebiyatla ilgili her türlü etkinliğin merkezinde edebî metin bulunmaktadır.⁴ Bir yazıyı (metni), edebiyat yazısı kılan şey nedir? Nermi Uygur'a göre konu, bilgisel içerik, sözcüklerin seçimi ve biçem edebiyatı bir bakıma belirleyen unsurlardır ancak bunlar edebiyatın özelliğini aydınlatmada yeterli değildir. Ona göre çok görünümlü bir yapıya sahip olan edebiyatın en önemli özelliği insan için yazılmış olmasıdır.⁵

¹ Sir Edward Burnett Tylor, "Kültür Bilimi", Çev. Esra Dabağcı, *ViraVerita E-Dergi* 4 (2016), 91-110.

² Müjgan Cunbur ve İsmail Parlatur, "Edebiyat", *Erdem* 5/11 (1988), 362.

³ Hakan Sazyek, "Akademi ve Edebiyat Bilimi". *Milli Eğitim Dergisi*, 43/199 (2013), 56.

⁴ Şerif Aktaş, "Edebî Metin ve Özellikleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/39 (2010), 188.

⁵ Nermi Uygur, *İnsan Açısından Edebiyat*, 4. Basım, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2016), 13.

Tarihsel süreç içinde edebiyat ve din arasında çok güçlü bir etkileşimin olduğu açıktır. Bu etkileşim sonucunda din, birçok önemli edebî metnin yaratılmasında ve toplumsal hafızaya kaydedilerek kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla ister sözlü isterse yazılı olsun hem elitlere hem de halka ait edebiyatın, dinle ilişkisinin göze çarpan özelliklerinden biri, “dinî düşünce ve etkinlikleri koruma ve ilerletme işlevi görmesidir.⁶ Din (religion), Latince “religare” bağlanmak anlamına gelir.⁷ Tanım olarak din, toplumsal bir olgu ve üretim sürecinde insanlara egemen olan güçlerin fantastik bir yansıması olarak toplumsal bilincin spesifik bir biçimidir.⁸ Tanrı bilim anlamına gelen Teoloji, Tanrı’yla ilgili her türlü düşünce ve doktrini vahyin verilerine dayanarak sistematik bir biçimde incelemeyi amaç edinmiştir. Teoloji, yaptığı incelemeyi belli bir dinî geleneğin içinde kalarak, o geleneğin içinden bakarak sürdürür ve bu açıdan savunmacı (apolojik) bir tavır sergiler.⁹ Simon During, edebiyatı sosyal bir kurum olarak kavramsallaştırır. Ona göre edebiyat, yalnızca bir metin koleksiyonu olarak değil, belirli maddi çıkarları, örgütsel yapıları ve toplumsal işlevleri olan bir toplumsal kurum olarak ele alan bir tarihsel sosyoloji biçimidir.¹⁰ Bu bakış açısı, romanın seküler ve dinî anlatılar arasındaki karmaşık etkileşimi nasıl yönlendirdiğini, kutsalın ve sekülerin dinamik ve karmaşık bir ilişkide bir arada var olduğu sekülerlik sonrası durumu nasıl somutlaştırdığını takdir etmemizi sağlar.¹¹ Darren Middleton, Edebiyat ve Teolojinin farklı metinsel tarzları ve söylem biçimlerini kullanması nedeniyle iki alanın ilişkisi hakkında konuşmanın zaman zaman zor olduğunu belirtir. Edebiyat ve Teoloji sürekli

⁶ Zafer Demir, “Sosyolojik Açıdan Edebiyat ve Din”. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 13/30 (2018), 15.

⁷ Sare Levin Atalay, “Bir Batı İcadı Olarak Din: “Religion” Kavramının Modern Batı’da İnşası, İnsan ve Toplum, 6(2), 27-48, 2016.

⁸ Orhan Hançerlioğlu, “din” Felsefe Sözlüğü, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1993) 122-3.

⁹ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), “Teoloji”, 229.

¹⁰ During, Simon, *Exit Capitalism: Literary Culture, Theory, and Post-Secular Modernity*. (Abingdon: Routledge, 2010), 3.

¹¹ Dong, Liang. "Home, History, and the Postsecular: A Literary-Religious Inquiry of Disgrace" *Religions* 15/7:842 (2024), 2-3.

olarak birbirlerini yapılandırır (bozar). Bu yapıcı (yıkıcı) görevin "kendisi süreç içinde" olması gereken bir görev olduğunu öne sürer.¹² Farklı bakış açılarına sahip fakat birbiriyle ilişki halinde olan iki alanın benzer noktaları da bulunmaktadır. Edebiyat ve din insanlar için bir ihtiyaç olarak kabul görmekte olup insanoğlunun kendini ifade etmesinde ve anlam arayışı sürecinde önemli fonksiyonlara sahiptir.

Edebiyat aracılığıyla yaratıcı teolojiye bir alan ve umut açılabilirliğini vurgulayan edebiyat ve ilahiyat profesörü David Jasper, *Finding Theology in Contemporary Chinese Fiction* (2019) adlı makalesinde Çin kültür devriminden sonra yasaklanan ancak daha sonra İngilizceye çevrilen klasikler ile Batı geleneğindeki kurtuluş teolojisi ile ilişkisini ele almıştır. Ona göre, Edebiyat ve Teoloji kurtuluş ve özgürleştirici işlevleri bakımından birbirinden ayrılamaz.¹³ Edebiyat, bireysel ve toplumsal düzlemde insan ve insana ilişkin deneyimi en iyi dile getiren bir iletişim alanı ve aracıdır. Edebiyat, bize sunduğu başka hayatlar aracılığıyla onların deneyimlerini paylaşma değerlendirme ve anlama imkânı sunarak kendi yaşantımız üzerinde yeniden düşünme fırsatı sunar. Edebiyat diğer bir açıdan anlatı aracılığıyla dinî öğretilerde yer alan hikâyelere (kıssa) olan benzerliğiyle de onunla ortak bir paydada yer alır.¹⁴ Burada Oğuz Kağan, İlyada ve Odessa, Gılgamış Destanları en iyi örnekler arasında yer alır. Edebiyat yazarları, hem geçmişin izlerini hem de içinde buldukları zamanın ruhunu (zeitgeist) eserlerine yansıtmışlardır. Örneğin *Göktürk Kitabelerinde* Türklerin Gök Tanrı inancının izlerini ya da Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaşî Veli'nin eserlerinde Türk İslam kültürünün ve inancının izlerini taşıdıkları görülür. Benzer şekilde Batı'da Goethe, Dante, Shakespeare'in eserlerinde Batı kültürü ve Hristiyan inancının izlerini bulmak mümkündür. Dolayısıyla Edebiyat ve Din ilişkisini destekler nitelikte sayısız eserler yazılmıştır. Özellikle

¹² Darren JN Middleton, *Novel Theology: Nikos Kazantzakis's Encounter with Whiteheadian Process Theism*, (Mercer University Press, 2000).

¹³ David Jasper, "Finding Theology in Contemporary Chinese Fiction". *International Journal for the Study of the Christian Church*, 19/2-3 (2019), 160-174.

¹⁴ Ahmet Kayıntı, "Hümanizm ve Din Kavşağında Edebiyat". *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2019), 521.

destanlar ele alındığında dinî temaların sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu eserler, yazar tarafından toplumun mevcut din anlayışını bazen olumlu yansıtırken bazen de eleştirel tarzda ele almıştır. Burada tamamen yazarın entelektüel birikimi ve bakış açısı belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta yazarın içinde bulunduğu toplumun tarihi, kültürel ve siyasi koşullarından etkilenmemesi düşünülemez. Edebiyat ve Teoloji arasındaki ilişki her zaman yapıcı ve tamamlayıcı olmayıp zaman zaman çatışma unsuru olarak değerlendirilmiştir. Edebî eserlerde çoğu zaman ortodoksi din anlayışının aksine yazarın, sübjektif görüşleri çerçevesinde dinî temaları ve kutsal metni yorumlaması önemli tartışmalara neden olmuştur. Spinoza'nın Kitab-ı Mukaddes eleştirisi ile başlayan süreçte heterodoks görüşleri birçok edebî eserin yasaklanmasına ve aforoz edilmesine yol açmıştır. Benzer şekilde Nikos Kazancakis'in *Günaha Son Çağrı* (The Last Temptation of Christ) (1955) adlı romanı yayımlanmasının ardından Yunan Ortodoks Kilisesi tarafından kınanmış ve daha sonra Vatikan, eseri yasaklı metinler arasına almıştır.

2. Teoloji'de Edebiyat'ın Yeri ve Önemi

Edebî türler içinde romanlarda dinî unsurlar sıkça yer almasına rağmen romanların teolojik çalışmalarda ilahiyatçıların yeteri kadar ilgisini çektiğini söylemek zordur. Teoloji çalışmalarına edebiyat bir engel teşkil eder mi? Bu sorunun cevabı bir üst başlıkta tartışılan edebiyat ve din ilişkisinin doğru anlaşılmasına bağlıdır. En temel sanat dallarından biri olan edebiyatın insanı temel alan diğer bilimlerden etkilendiği ve onları da etkilediği bilinen bir gerçekliktir. Edebiyat araştırmalarında ve incelemelerinde, edebiyat eleştiri yöntemlerinde zaman zaman bu bilim dallarından yararlanılmaktadır. Yararlanılan bilim dalları edebiyatı zenginleştirdiği gibi kendileri de edebiyattan etkilenmiştir.¹⁵ Edebiyatçılar, roman aracılığıyla insanın varoluşunu tüm derinliğiyle gözler önüne sermeye ve betimlemeye

¹⁵ Müzeyyen, Altunbay. "Disiplinlerarasılık Bağlamında Edebiyat-Psikoloji İlişkisi ve Çocuk Edebiyatından Psikolojiye Bir Katkı: Peter Pan Sendromu". *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11/4 (2023), 129.

çalışmışlardır. Bu nedenle edebî eserler bireysel varoluşların birbirlerinin yaşantılarına tanıklık ettikleri, onların varoluşlarına nüfuz edebildikleri, onların yaşantılarını sezerek, hissederek anlayabildikleri eserler olmuştur.¹⁶ Teoloji olarak Edebiyat mı? Edebiyat olarak Teoloji mi? Edebiyat aracılığıyla Teoloji'nin dogmatik dili ve Tanrı savunusu pratik bir işleve sahip olabilir mi? Hutton'a göre eyleme geçilebildiği ölçüde yalnızca Tanrı kendisi tarafından bilinebilir. Ona göre böylece Tanrı'nın sevgisini ibadette değil eylemde bilmeye başlarız. O'nun bizi kutsadığını bilir ve başkalarını kutsamaya başladığımızda onun merhametinin bilgisine ulaşırız. O'nun üzerimizdeki gücünü biliyoruz ve bu gücü başkaları üzerinde ilk kez kullandığımızda, onun sorumluluklarını anlamaya başlarız".¹⁷ Eylem, hem edebiyat için hem de teoloji için bir var olma biçimidir. Hutton'un bu sözlerinden hareketle onun edebiyatı pratik bir teoloji olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

İngiliz edebiyatında Kitab-ı Mukaddes'teki başka hiçbir metin İncil metinleri kadar kabul görmemiş veya dönüştürülmemiştir. Çok sayıda kanonik İsa anlatısı, nesiller boyu İngiliz yazarların şiirlerinde, dramalarında ve hikâyelerinde tekrar tekrar diriltiştir. Bu tür İncil anlatıları -İsa'nın söylediklerini ve yaptıklarını- hem içerik hem de biçim açısından nasıl temsil edildiğini yansıtır ve dönüştürür.¹⁸ İsa Mesih'in İncillerde anlatılan çileli hayatı, çarmıha gerilmesi ve ölüm sonrası dirilişine edebî türlerde sıklıkla yer verilmiştir. Bunlardan birisi de 16. yüzyıl mistik edebiyat klasiklerinden biri olan *Evangelical Pearl'dür*. (1535). Bu kapsamlı metin, dualar, ayinsel düşünceler ve kısa mistik incelemeler gibi çeşitli edebî türlerde 170 bölümden oluşmaktadır. Metnin temel kaygısı, Tanrı'nın insan kişiliğinde gizli ve paha biçilmez bir inci olarak varlığıdır.¹⁹ Dan Brown'un *Da*

¹⁶ Emel, Koç, "Felsefe ve Edebiyat". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2015), 114-115.

¹⁷ David Goslee, "R. H. Hutton's Novel Theology". *Religion & Literature*, 38/2, 2006, 28.

¹⁸ George, Aichele. 'The Synoptic Gospels', in Andrew Hass, David Jasper, and Elisabeth Jay (eds), *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*, (Oxford Academic, 2009), 307-322.

¹⁹ Faesen, Rob. "Christ's Wounded Body, Sorrowful Soul and Joyful Spirit: The Interpretation of Christ's Passion in a Forgotten 16th Century Classic of Mystical Literature" *Religions* 13/4 (2022), 365.

Vinci'nin Şifresi (The Da Vinci Code)²⁰ (2003) adlı eseri din ve edebiyat ilişkisi açısından önemlidir. Eserde Hristiyanlık tarihiyle ilgili dinî temalar sıklıkla kullanılmış olup özellikle kutsal kâse efsanesi ve Mevdelli Meryem'le İsa Mesih'in ilişkisine farklı bir bakış açısı sunması bakımından Katolik Kilise'nin tepkisi ile karşı karşıya kalmıştır.

Din ve Edebiyat arasındaki ilişkinin görünürlüğü yakın zamanda *The Oxford Handbook of English Literature and Theology* (2009) isimli eserin yayınlanmasıyla gelişmiştir. Eser, teoloji ve edebiyatla ilgili akademisyenler tarafından hazırlanan makalelerden oluşan bir koleksiyon olarak hazırlanmıştır.²¹ Cilt ilk olarak geleneğin oluşumundaki önemli anların kronolojik bir açıklaması sunulmuş; İncil'i okumanın edebî yolları, edebiyatı okumanın teolojik yolları ve teolojik metinlerin edebî anlayışları gösterilmiş ve son olarak Yahudi ve Hristiyan gelenekleri meşgul eden önemli temalar ele alınmıştır.²² T. R. Wright'ın *Theology and Literature* (1988) adlı eseri teoloji ve edebiyat disiplinleri arasındaki ilişkiyi ele alması bakımından önemlidir. Wright çalışmasında teoloji ve edebiyat arasındaki ilişkiden hareketle edebî biçimlerin teolojik anlam üretme yollarını olabildiğince sistematik bir şekilde incelemiştir.

Edebiyat ve Teoloji ilişkisini konu alan çalışmaların öncüsü kabul edilen Thomas Stearns Eliot'un (1888-1965) *Religion and Literature* adlı çalışması önemli bir kaynak eser niteliği taşımaktadır. Edebiyat eleştirisi, belirli bir etik ve teolojik bakış açısına göre yapılan eleştiriyle tamamlanmalıdır.²³ T.S. Eliot biliyordu ki yazdığı dönemde, Batı kültüründe din, edebiyat ve toplum, uzun ve belirsiz bir tarihi paylaşıyordu. Edebiyat; genellikle yaratılış, antlaşma, sürgün, enkarnasyon ve kurtuluş gibi Yahudi-Hristiyan dinî doktrinleri için eleştirel bir destek aracı ve

²⁰ Eser daha sonra aynı adla sinemaya uyarlanarak 2006 yılında vizyona girmiştir.

²¹ Kort, Wesley A. "What, After All, Is 'Religion And Literature'?" *Religion & Literature* 41/ 2 (2009): 108.

²² Hass Andrew, David Jasper, and Elisabeth Jay, eds. *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*. (Oxford: Oxford, 2009).

²³ Thomas Stearns Eliot, "Religion and Literature." *Selected Essays*. New ed. (New York: Harcourt, 1960).

kendi öncüllerine dayanan çeşitli ahlaki ve toplumsal düzenler için göreceli bir istikrar kaynağı olmuştur. Eliot, din, edebiyat ve toplum arasındaki bu "kolay ve doğal" ilişkinin, toplumun orta derecede sağlıklı olduğu ve çeşitli söylemlerinin birbirleriyle bir şekilde ilişkili olduğu, ancak her zaman mükemmel bir şekilde uyumlu olmadığı zamanlarda gerçekleştiğini ileri sürmüştür.²⁴

İslam dünyasında da edebiyat ve teoloji ilişkisi bağlamında 20. yüzyılın ortalarından itibaren İslamî edebiyat alanında önemli teorisyenler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Şahnun Ahmed'in *İbadet Teorisi* (Theory of Worship, 1977), Muhammed Kemal Hasan'ın *Bağlanmış Edebiyat* (Literatüre Engagéé, 1977), İsmail İbrahim'in *Tevhid Teorisi* (Theory of Tawhid, 1988) ve Şafi Ebubekir'in *Tamamlayıcı Teorisi* (Tekmilah Theory, 1995) ön plana çıkmaktadır.²⁵ İslam düşünce geleneğinde teolojik/ felsefi romanlar aracılığıyla anlaşılması zor konular sembolik bir dille geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu türden eserlerde insan bir yolcu olarak değerlendirilip, onun bu yolculukta neyi aradığı önemli bir yer tutar. Romandaki karakter bir arayış yolculuğu içindedir. İslam düşünce geleneğinde bu türden önemli eserler bulunmaktadır. Bunlar; İbn-i Sina'nın Hayy b. Yakzan'ı, İbn-i Hazm'ın *Tavku'l hamame fi'l ülfe ve'l ulla'fı*, Sühreverdi el-Maktü'ün *Kıssatü'l-ğurbetü'l-ğarbiyye'si* ve İbn-i Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan'ı* yer alır.²⁶ Türk Edebiyatında da bu türden romanlar bulunmaktadır. Filibeli Ahmet'in *Amak-ı Hayal (Hayalin Derinlikleri)* (1910) adlı eseri Türk Edebiyatının gerçek üstü ve felsefi romanlarından biridir. Romanın başkarakteri Raci, içindeki şüpheyi dindirmeye çalışan ve hakikati arayan bir kişi olarak Buda'yla nirvanaya, Yunan tanrılarının bulunduğu Olimpos Dağı'na, Hürmüz ile Ehrimen'in savaş meydanına, Anka kuşunun sırtında Merih gezegenine, Kaf Dağı'na ve daha birçok yere mistik yolculuklar yapar. Hasan Aycın'ın

²⁴ Cleo Mcnelly Kearns, "Religion, literature, and society in the work of T. S. Eliot". In: *Moody AD, ed. The Cambridge Companion to T. S. Eliot. Cambridge Companions to Literature.* (Cambridge University Press; 1994).

²⁵ Abukhudairi, Arif Karkhi. "Yeni Bir İslami Edebiyat Teorisi Doğrultusunda Evrensellik". Çev. Nesrin Aydın Satar, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 10/23 (Aralık 2019), 827.

²⁶ Ali Kürşat Turgut, *İslam Düşüncesinde Teolojik/Felsefi Roman Geleneği, Kelam Araştırmaları* 9:1, 377-392, 2011.

Esrarname (2022) ve *Sahipkıran* (2018) eserleri *Amak-ı Hayal'in* izlerini taşıyan örnekler arasında olup İslâmî kavramları, simgeleri, imgeleri kullanması açısından edebiyat ve teolojisi ilişkisini göstermektedir. Edebiyat ve din ilişkisi bağlamında Türkiye'de yüksek din öğretiminde edebiyatın yeri, İlahiyat fakülteleri müfredatı içerisinde Türk İslam Edebiyatı ve Tasavvuf Edebiyatı dersleri ile sınırlı kalmaktadır. Akademik çalışmalarda Edebiyat ve Teoloji ilişkili çalışmaların azlığı da meselenin yüzeysel ve dar bir çerçevede ele alınmasına neden olmaktadır. Ayrıca Dinler Tarihi alanı içinde yer alan Halk İnanışları dersinde yerel kültürler ve halk edebiyatına ilişkin metinler ve anlatılar din ve edebiyat ilişkisine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

3. Roman Teolojisi Nedir? Amaç ve Kapsam, Literatür ve Yöntem

Roman Teolojisi, akademik uzmanlık alanı mıdır? Yoksa sadece akademik bir ilgi alanı olarak mı kabul edilmelidir? Roman Teolojisi için henüz bir akademik bir alan olduğu söylenemez ancak kendine ait bir müfredattan yoksun olmasına rağmen özellikle Batı'da bu alanda lisansüstü programlar yürütülmektedir. Din ve Edebiyat alanı disiplinler arası olmakla birlikte özel bir konu olarak kabul edilemeyecek kadar belirsiz ve çeşitlidir.²⁷ Özellikle son 50 yıl içinde edebiyat eleştirmenleri ve akademisyenlerin edebiyat ve din ilişkisine ilgi göstermeleri bu görüşü destekler niteliktedir.

3.1. Amaç ve Kapsam

Roman Teolojisi'nin amacı din ve edebiyat ilişkisi bağlamında edebî bir tür olarak romanı teolojik bir okumaya tâbi tutmaktır. Buradaki amaç ise romanda yer alan dinî temaların yazar tarafından nasıl yorumlandığını açığa çıkarmaktır. Bu sayede Edebiyat ve Teoloji ilişkisine disiplinler arası bir bakışla bakılması ve bilimsel metotların uygulanması ile farklı teolojik bakış açıları ortaya çıkarılacaktır. Yazılan her romanı Roman Teolojisi kapsamında incelemek mümkün değildir. Roman Teolojisi'nin, henüz akademik bir alan olmayıp akademik bir ilgi ile sınırlı

²⁷ Wesley A. Kort. "What, After All, Is 'Religion And Literature'?" *Religion & Literature* 41/2 (2009), 106.

kaldığını yukarıda belirtmiştik. Roman ve Sosyoloji ilişkisi bağlamında bir alan olarak karşımıza çıkan Roman Sosyolojisi çalışmaları da oldukça önemlidir. Roman Teolojisini, Roman Sosyolojisinden ayıran özellikler nedir? Bu sorunun cevabı aslında roman türünü de içine alan edebiyatın ilişkide olduğu alanın yaklaşımı belirleyici olacaktır. Roman Sosyoloji edebî bir tür olarak roman eserini, yazıldığı dönemin tarihi, sosyal ve siyasi olayları ile olan ilişkisini analiz etmeye çalışırken Roman Teolojisi ise romanın teolojik açıdan incelenmesine dayanmaktadır. Din ve toplum ayrılamazsa teoloji ile edebiyatı de kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir.

Edebî türler arasında romanı diğer türlerden ayıran belirli bazı özellikleri vardır. Schneider'in (2016) tasnifine göre bir metnin roman olarak anılabilmesinin unsurları şunlardır: Kurmaca (fictional), yazıya geçirilmiş olma (sschriftlich fixiert), düzyazı (prosatext), sadece eğitimlilerin anlayacağı dilde olmamak (nicht nur Gelehrten verständliche Sprache) ve görece kapsamlı olma (relativ umfan reich). Bu asgari ölçütlerin yanı sıra moderniteden itibaren günümüzde romanların temasına ve tekniğine göre farklı sınıflandırmalar mevcuttur.²⁸ T. S. Eliot'a göre din ve edebiyat ilişkisinden dinî edebiyat anlaşılması gerekir. Ona göre, bir metni "dinî edebiyat" olarak tanımladığımızda, onun bir kaynaktan geldiği kastedilir. Bu eserler, "dil armağanı" ile kutsanmış kadın ve erkeklerin kaleminden iyi yazılmış ve okurlar yazarların göz önünde bulundurduğu nesnelere ilgilenmeseler bile bir dilin tadını çıkarabilen herkese okumak keyif verir. İkinci olarak şunu ileri sürüyor: "Dinî edebiyat" sıklıkla "dinî" veya "adanmışlık" şiiri olarak kendini gösterir. Eliot, bu tür şiirin "küçük şiir" olduğunu iddia eder, çünkü odağı narindir. Aslında, "insanların en büyük tutkuları olarak gördükleri şeyler" pahasına "dinî ruh" konularını izole etmektedirler.²⁹ Dinî merkeze alan müelliflerin edebiyatı bir tür eğitim öğretim aracı olarak kullandıkları söylenebilir. Osmanlı döneminin romanları denilebilecek mesneviler buna örnek

²⁸ Emre Bekir Güven, "Roman ve Postmodern Roman". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38 (2024), 552.

²⁹ Darren J. N. Middleton, "Religion and Literature's Unfinished Story", *Religion&Literature*, The University of Notre Dame, (Summer 2009), 149-150.

gösterilebilir. Dinî edebiyat türünde özellikle kişilik gelişimine, ahlaki ve dinî değerlerin içselleştirilmesine katkı sağlaması hedeflenmiştir.

3.2. Literatür

Batı'da son zamanlarda, "edebiyat ve teoloji" veya "edebiyat ve din" çalışmaları, çoğu zaman biraz gönülsüzce de olsa, akademinin müfredatında yerini aldı. Kiliseler ve hristiyan toplulukları içinde, edebiyatın gücü ve önemi konusunda oldukça şaşkın bir kabullenme oldu ve bu da "anlatı teolojisi" gibi olgularla sonuçlandı. Edebiyat ve teoloji çalışmaları canlı ve iyi durumda ancak sistemsiz ve düzensiz kalmaya devam etmektedir.³⁰ Batı'da Edebiyat ve Teoloji ilişkisini ortaya koyan nitelikli çalışmalar bulunurken Batı'ya nazaran Türkçe alan yazında ise oldukça azdır. Bunun farklı nedenleri öne sürülebilir. Ancak üretilen yayın sayısında bir alandaki dergi faaliyetlerinin etkisi inkâr edilemez. Edebiyat ve Teoloji alanında *Literature and Theology* adlı üç ayda bir yayımlanan uluslararası dergiden bahsetmek gerekir. Oxford University Press tarafından 1987 yılından beri yayın faaliyete devam eden dergide önemli metinsel incelemelere ve tartışmalara yer veren makaleler yanı sıra kitap kritikleri de yayımlanmaktadır.

Roman Teolojisi alanındaki dergi faaliyetleri dışında önemli kitap çalışmaları bulunmaktadır. Heather Walton'un editörlüğünde hazırlanan *Literature and Theology New Interdisciplinary Spaces* (2011) adlı çalışma disiplinler arası bir çalışma olarak Edebiyat ve Teoloji arasındaki ilişkinin son yirmi yılda geldiği noktada güncel eğilimlere odaklanmaktadır. Darren J. N. Middleton'un *Theology After Reading* (2008) adlı eseri özellikle II. Dünya savaşı sonrası Hristiyan ilahiyatçıların yanı sıra romancıların teologların dinle yani Hristiyanlıkla ilgili temel soru ve cevaplarını nasıl sorguladıklarını, tersine çevirdiklerini ve nasıl yorumladıklarını ele almaktadır. Eserde beş farklı eser incelenmektedir. Bunlar: Graham Greene'in *The End of the Affair*, Toni Morrison'ın *Sula*'sı, Nikos Kazantzakis'in *The Last Temptation of Christ*, Earl Lovelace'in *The*

³⁰ David Jasper, "The Study of Literature and Theology", in Andrew Hass, David Jasper, and Elisabeth Jay (ed.), *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*, 2009, 15-33.

Wine of Astonishment ve Paul Thigpen'in *My Visit to Hell* adlı eserleridir.

Dante'nin *İlahi Komedyâ* (İtalyanca: *Divina Commedia*) adlı eseri dünya edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eserde önemli dinî temalar kullanılmıştır. Vittorio Montemaggi *Reading Dante's "Commedia" as Theology* (2023) adlı çalışmasında *İlahi Komedyâ* adlı eserini din ve edebiyat ilişkisi bağlamında teolojik okumaya tâbi tutmuştur. Ona göre *İlahi Komedyâ'yı* teolojik açıdan okuma, Tanrı ile olan ilişkimizi anlamamıza yardımcı olur. Bu çaba, aynı zamanda Tanrı hakkında bir söylem ve araştırma olarak adlandırılabilir.³¹ Bryan J. Whitfield, edebiyat anadali olmayan öğrencilerin "Hristiyan Teolojisi Tarihi" dersine katkı sağlaması adına Dante'nin *İlahi Komedyâ* adlı eserinin müfredata eklenmesini teklif eder. Yunan edebiyatının önemli ismi Nikos Kazancakis'in *Günaha Son Çağrı* (*The Last Temptation of Christ*)³² adlı romanında (1955) İsa Mesih'in hayatı ve son anları kanonik İncillerin öyküsünün dışında farklı bir tarzda yeniden kurgulanmıştır. Eser Yunan Ortodoks Kilisesi ve muhafazakâr çevreler tarafından İsa'nın tanrısal kişiliğine yönelik iftiralar içerdiği gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Roman Teolojisi alanında çalışan edebiyat ve ilahiyat profesörü olan Darren J. N. Middleton'un *Theology After Reading: Christian Imagination and the Power of Fiction* (2008) ve *Novel Theology: Nikos Kazantzakis's Encounter with Whiteheadian Process Theism* (2000) adlı eserleri son yıllarda yapılan önemli eserlerdir. Darren Middleton, *Theology After Reading* adlı çalışmasında Graham Greene'in *The End of the Affair*, Toni Morrison'un *Sula*, Nikos Kazancakis'in *The Last Temptation of Christ*, Earl Lovelace'ın *The Wine of Astonishment* ve Paul Thigpen'in *My Visit to Hell* eserlerini incelerken; *Novel Theology*'de yazar Kazantzakis'in anlatı kurgusunu ve filozof Whitehead'in süreç düşüncesini kullanarak edebiyat ve teoloji arasındaki ilişkisini ele almaktadır.

³¹ Vittorio Montemaggi, *Reading Dante's Commedia as Theology: Divinity Realized in Human Encounter*. (New York: Oxford University Press, 2016), 63.

³² Eser daha sonra Martin Scorsese tarafından sinemaya uyarlanarak film olarak 1988 yılında vizyona girmiştir.

Norman Vance'nin *Bible and Novel: Narrative Authority and the Death of God* (2013) adlı eseri Roman Teolojisi alanında eserler ortaya koyan Goerge Eliot, Thomas Hardy, Mary Ward ve Rider Haggard'ın eserlerini okumada bir bağlam geliştirmektedir. Roman, İncil'in yerini gerçekten aldı mı? Sekülerleşme sürecini yürürlüğe koydu mu yoksa direndi mi? sorularına cevaplar aramıştır. Esere göre romanlar, İncil'de anlatılanların yeni yorumlanması yoluyla dinî dogmanın yerine dinî deneyimi ön plana çıkarması açısından oldukça önemlidir.³³ Arzu Cebe'nin *Dina Rubina'nın Romanlarında Din ve Kimlik Açısından Yahudilik* (2017) adlı çalışmasında Rus asıllı İsraili yazar Dina Rubina'nın *İşte Mesih Geliyor* (1996), *Sindikat* (2004) ve *Kordova'nın Beyaz Güvercini* (2009) adlı eserindeki yer alan dinî unsurlar Yahudi kimliği açısından ele alınmıştır.³⁴

Türk Edebiyatında roman türünde önemli eserler bulunmakta ve akademik alanda romanlardaki dinî unsurları ele önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar arasında; Adem Gürbüz, *Türk Edebiyatında İslamî Romanlar* (2019) adlı eserinde İslamî romanların ortaya çıkış nedenleri, İslamî roman/romancılara içeriden gelen tepkiler, eserlerin edebi/estetik yönü, eserlerde öne çıkan başlıca temalar, tipler ve meslekler üzerine odaklanmıştır.³⁵ Fikri Aydemir'in, *İslamî Türk Edebiyatı, Hidayet Romanı ve Ahmed Günbay Yıldız* (2023) adlı çalışması Türk Edebiyatında İslamî roman türünde 1960'lı yıllardan itibaren ilk örnekleri (Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah*, 1967; Şule Yüksel Şenler'in *Huzur Sokağı*, 1969) verilen hidayet romanları bağlamında Ahmet Günbay Yıldız'ın romancılığı ve romanları üzerine bir incelemedir.³⁶ Arzu Tofig Dadashova, *Religion in Turkish Historical Novels* (2024) adlı makalesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihine ilişkin Türk

³³ Norman Vance, *Bible and Novel: Narrative Authority and the Death of God* (Oxford, 2013; Online edn, Oxford Academic, 26 Sept. 2013).

³⁴ Arzu Cebe, "Dina Rubina'nın Romanlarında Din ve Kimlik Açısından Yahudilik". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31/43 (2017), 135-155.

³⁵ Adem Gürbüz, *Türk Edebiyatında İslamî Romanlar*, Ankara: Sonçağ Adakemi Yayınları, 2019.

³⁶ Fikri Aydemir, "İslamî Türk Edebiyatı, Hidayet Romanı ve Ahmed Günbay Yıldız", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 105-120, 2023.

edebiyatında 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılan tarihi romanlara yansıyan, devletin kuruluşunda dinin rolü, dinin toplumdaki yeri ve din adamlarına yönelik tutumu ele almaktadır.³⁷ Tuğba Yılmaz'ın *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Dinî Unsurlar* (2022) adlı makalesine göre yazarın eserlerindeki kurgular inanç sistemleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve *Beyaz Gemi*'de Animistik, Totemistik ve Şamanistik ritüellerin; *Gün Olur Asra Bedel*'de İslamî unsurların, *Dişi Kurdun Rüyalari*'nda, *Kassandra Damgası*'nda Hristiyanlık inanç ve öğretilerinin; *Fuji-Yama*'da inançsızlığın ve kısmen Budizm inancının ve bu inanca ait dinî unsurların bulunduğu ortaya koyulmuştur.³⁸ Sema Noyan, *1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf* (2017) adlı makalesinde özellikle 1980 sonrası Türk Edebiyatında popüler romanları incelemiştir. İncelediği romancılar arasında tasavvufu ilgilenmediğini dile getiren tek yazar postmodern romanlar yazar Orhan Pamuk'tur. Pamuk, *Kara Kitap* adlı eserinde geleneksel edebiyat unsurlarını ve tasavvufu sanatında birer malzeme olarak ele almıştır. İhsan Oktay Anar da kutsal kitaplara ve geleceğe duyduğu ilgiden hareketle geleneksel edebiyatın bir parçası olan tasavvufun nefis terbiyesi konusuna ağırlık vermiştir. Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar* ile ustası olduğu polisiye romanla fantastik edebiyatı birleştirmiştir. Ancak Ümit, fantastik edebiyatın temel malzemesi olan olağanüstülüğü, tasavvufî bir kavram olan "keramet" aracılığıyla sağlamıştır. Ümit, Hz. Mevlânâ ve Hz. Şems ilişkisinin en fazla tartışılan yönlerini, tasavvuf kaynakları aracılığıyla ortaya koyar. Bu tercih, romanın popüleritesini arttırmaya yönelik bir isteği sezdirmektedir. Elif Şafak, Nazan Bekiroğlu, Sinan Yağmur gibi yazarlar da tasavvuf yaşantısına duydukları ilgiyi eserlerine yansıtmışlardır.³⁹ Kadriye Alev, *Hafızanın Yeniden Üretimi: 1980 Sonrası Türk Romanında İslamcı Aydın Kimliği* (2022) başlıklı çalışmasında 1980 sonrası sayıları artan İslamî temalı romanlarından *Bize Nasıl Kıydınız* ve *Yol* romanlarını İslamcı

³⁷ Arzu Tofig Dadashova, "Religion in Turkish Historical Novels". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11/2 (2024), 906-916

³⁸ Tuğba Yılmaz, "Cengiz Aytmatov Eserlerinde Dinî Unsurlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 74 (2022), 305-314.

³⁹ Sema, Noyan, "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf". *Akademik Platform İslamî Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Temmuz 2017), 17.

aydınların modernite karşısındaki aldıkları tavırları incelemiştir.⁴⁰ Zeynep Dağlar, *Orhan Pamuk Romanlarında Postmodern Bir Unsur Olarak Din* (2023) adlı makalesinde postmodernizmin Türk edebiyatındaki önemli temsilcilerinden biri olan Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale, Kara Kitap ve Yeni Hayat* romanlarında dinî öğelerin kullanımı postmodernizm bağlamında incelenmiştir.⁴¹ Rezan Karakaş'ın *Kaplumbağalar Romanında Alevilik Olgusu* (2013) adlı çalışması Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar* (2006) adlı romanındaki Alevilik'le ilgili unsurları incelemesi bakımından önemlidir.⁴² Benzer dinî unsurlara Talip Apaydın'ın romanlarında da rastlamak mümkündür. Erdem Akın'ın *Kutsal'dan Kurgu'ya: Alevi-Bektaşî Ziyaret Kültürünün Talip Apaydın Romanlarına Yansıması* (2023) adlı çalışmasında Apaydın'ın romanlarında Alevi-Bektaşî inanç dairesinde geleneksel bağlamın önemli bir ifadesi olan ziyaret kültürü, kutsal mekân ritüelleri, inanç anlatıları, halk inanışları çerçevesinde yansımaları incelenmiştir.⁴³ Benzer şekilde Yaşar Kemal de *Binboğalar Efsanesi* adlı Alevî Yörüklerinin trajik yaşamını konu edinir. Kemal, Alevîlikle ilgili cem törenleri, semah dönmek/tutmak, mengi, Hz. Ali, Hz. Fatma, On İki İmam, Dedeler gibi inanış ve pratiklere yer vermiştir.⁴⁴

3.3. Yöntem

Romanlar teolojik açıdan nasıl incelenmelidir? Roman Teolojisi alanında araştırmaya iki temel sorudan hareket etmek mümkündür. Din, edebi türleri hangi yönlerden etkilemektedir? Edebî türlerde din temaları nasıl yansıtılmaktadır? Edebiyat Teolojiden farklı bir dil kullanılmaktadır. Edebî eserlerde sanata

⁴⁰ Kadriye Alev, "Hafızanın Yeniden Üretimi: 1980 Sonrası Türk Romanında İslamcı Aydın Kimliği", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 19 (Bahar), 209-245, 2022.

⁴¹ Zeynep Dağlar, "Orhan Pamuk Romanlarında Postmodern Bir Unsur Olarak Din", *Edebî Eleştiri Dergisi*, 7/2 (2023), 261.

⁴² Rezan Karakaş, "Kaplumbağalar" Romanında Alevîlik Olgusu, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9 (Summer 2013), 1769-1779.

⁴³ Erdem Akın, "Kutsal'dan Kurgu'ya: Talip Apaydın'ın Romanlarında Alevi-Bektaşî Ziyaretçi Kültürünün Yansıması". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 26 (Aralık 2022), 106-134.

⁴⁴ Rezan Karakaş, "Kemal Tahir'in Romanlarında Alevîliğe Dair", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 64 (2012), 44.

dayalı estetik bir tarz ön plana çıkarken teolojide ilahiyatçıların apolojik (savunmacı) tavırdan hareketle vaaz dilini tercih ettikleri görülür. Bu durum insanların din yerine edebiyattan daha fazla etkilenmelerine neden olabilmektedir. Din alanı içinde eleştiriye tahammülün azlığı da dikkate alındığında edebiyattaki eleştirel bakışın hem yazara hem de okuyucuya söylenilmeyeni söyleme, yazılmayanı yazma cesareti vermesi muhtemeldir. Edebiyat ve Teoloji ilişkisinde iki alanın kesişmesi edebiyatı bir tür teoloji olarak okuma olanağı sağlayacak ve teoloji yeniden yorumlanarak anlama süreci tamamlanacaktır. Roman Teolojisi alanında bilimsel çalışma yöntemi nasıl yürütülmelidir? Bu alanda yürütülecek çalışma yazar ve eser boyutuyla incelenmelidir.

***Yazar Boyutu:** Eser-yazar ilişkisi bağlamında roman yazarının entelektüel birikimi ve din anlayışının öncelikle analiz edilmesi gerekir. Yazarın aldığı eğitim, yetiştiği tarihi ve kültürel ortam, felsefi bakışı ve kişisel deneyimleri eseri hangi yönlerden etkilemiştir? Bu soruların öncelikle cevaplanması gerekir çünkü bu bilgiler ışığında yazarın ortaya koyduğu eser teolojik açıdan incelenecektir.

****Eser boyutu:** Eser- içerik ilişkisi bağlamında eserde konu, karakter ve olay örgüsü içeriğin yapısöküm tekniğine uygun olarak incelenmesi gerekmektedir. Yapısöküm “deconstruct”, Jacques Derrida, Paul de Man ve diğer bazı düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Metinlerin okunmasına yönelik bir dizi okuma tekniğine atıfta bulunur. Söz konusu okuma teknikleri ise dil ve anlam hakkındaki birtakım felsefi iddialarla bağlantılıdır. Bununla birlikte, bu teori ve tekniklerin popüleritesinin bir sonucu olarak yapısökmek fiili, sıklıkla ve oldukça yaygın bir biçimde, bir durumun tutarsızlığını kanıtlamakla veya o durumu eleştirmekle eş anlamlı bir şekilde kullanılır.⁴⁵

*****Dinî ya da Teolojik Boyut:** Eser-Din ilişkisi bağlamında bu aşamada romanda yer alan dinî unsurların kutsal metinler ile olan ilişkisi ve yansımaları analiz edilmelidir. Burada yazarın eserinde kullandığı dinî temaların ve kutsal metin referanslarının

⁴⁵ Jack M. Balkin, “Yapısöküm”, Çev. Kasım Küçükalp, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1 (Ocak 2004), 319.

incelenmesi söz konusudur. Romana konu olan dinî temalar ya da kutsal metinlerde anlatılanlar eserde nasıl yansıtılmıştır. Kurgu ile kutsal ayrımı ve ilişkisinin daha belirgin ve açıklayıcı bir şekilde ele alınması, edebiyat ve teoloji arasındaki diyalojik ilişkinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Değerlendirme

Edebiyat ve Teoloji ilişkisinden hareketle akademik bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkan Roman Teolojisi son zamanlarda ilgi görmektedir. Dinî temaların edebî türler içinde özellikle romanlarda sıklıkla ele alınmasına rağmen akademik çalışmaların Batı'ya nazaran yerli literatürde sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda din genellikle sosyolojik boyutuyla sınırlı kalmıştır. Mevcut çalışmaların ortaya çıkmasında son yıllarda sosyal bilimlerde yapılan disiplinler arası çalışmalar olumlu katkı sağlamıştır. Bu sayede din bilimleri alanında çalışan yerli akademisyenler teolojiyi sadece kutsal metinler ekseninde anlama ve yorumlama çabasından vazgeçmiştir. Özellikle Batı'da yapılan çalışmaların etkisiyle birlikte Türkiye'de Roman Teolojisi alanında gelecekte önemli çalışmaların ortaya çıkması muhtemeldir. Akademik bir ilginin akademik bir alana dönüşmesi adına *Roman Teolojisi* ya da *Edebiyat Teolojisi* ders olarak İlahiyat Fakültelerinin müfredatına eklenmesi bu alanda hem akademisyenlerin yayın sayısını hem de öğrencilerin ilgisini arttıracaktır. Şüphesiz metinler yalnızca okunduğunda ve uygulandığında anlam kazanır. Değerler hem geleneklerimizden alınır hem de sürekli yeniden yorumlanır. Dolayısıyla din ve edebiyat çalışmaları araştırmayı, incelemeyi ve geliştirmeyi teşvik edebilir. Roman Teolojisi ne sağlar? Edebiyat alanında üretilen eserin anlaşılmasında sadece edebiyat olarak değil kültürün bir parçası olarak dinin edebî esere olan etkileri bağlamında yazarın ve eserin anlaşılmasına katkı sağlayarak okuyucunun anlam dünyasını zenginleştirecektir. Ayrıca bu çalışmalar, dinî dogmatik bir alandan kurtaracaktır ve teolojinin bir süreç olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Edebiyatın bir aşkınlık duygusu (kutsal) taşıması okurların edebiyat aracılığıyla kutsal ile bağlantı kurlmaları için bir zemin oluşturacaktır. Özel anlamda romanlar

genel anlamda ise edebiyat aracılığıyla hem okurlar hem de teologlar, teolojik meseleleri yeniden düşünme ve yorumlama imkânı elde edecektir. Dinin, teoloji alanı içinde sınırlarını aşması oldukça güç iken bu sınır edebiyatın “söylenemez olanı söyleme” cesaretiyle eleştirel ve pratik teolojiye katkı sunacaktır. Roman Teolojisi ile okuyucu romanı sadece eğlenceli bulduğu için değil aynı zamanda aşkın olan gerçeklik ile buluşma ya da kutsala giden bir yol olarak deneyimleyebilir. Ayrıca günümüz post modern çağının eleştirel bakış açısından hareketle yeni hermenötik yorumlara ulaşabilme imkânı elde edilecek olup edebiyat ve dinin insanlar için halen bir ihtiyaç olduğu kabul edilirse kutsal ile edebiyatın buluşması akademik bir disiplin/alan olarak devam edecektir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abukhudairi, Arif Karkhi. "Yeni Bir İslami Edebiyat Teorisi Doğrultusunda Evrensellik". Çev. Nesrin Aydın Satar, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/23 (Aralık 2019), 825-843.
- Aichele, George. "The Synoptic Gospels", Andrew Hass, David Jasper, and Elisabeth Jay (eds), *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*, Oxford Academic, 2009.
- Akın, Erdem. "Kutsal'dan Kurgu'ya: Talip Apaydın'ın Romanlarında Alevi-Bektaşî Ziyaretçi Kültürünün Yansıması". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 26 (Aralık 2022), 106-134.
- Aktaş, Şerif "Edebî Metin ve Özellikleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/39 (2010), 187-200.
- Altunbay, Müzeyyen. "Disiplinlerarasılık Bağlamında Edebiyat-Psikoloji İlişkisi ve Çocuk Edebiyatından Psikolojiye Bir Katkı: Peter Pan Sendromu". *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(4), (2023), 127-144.
- Aydemir, Fikri, "İslami Türk Edebiyatı, Hidayet Romanı ve Ahmed Günbay Yıldız", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 105-120, 2023.
- Andrew, Hass, David Jasper and Elisabeth Jay, eds. *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*. Oxford: Oxford, 2009.
- Atalay, Sare Levin, "Bir Batı İcadı Olarak Din: "Religion" Kavramının Modern Batı'da İnşası, İnsan ve Toplum, 6(2), 27-48, 2016.
- Balkın, Jack M. "Yapısöküm", Çev. Kasım Küçükcalp, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1 (Ocak-2004), 318-332.
- Cebe, Arzu. "Dina Rubina'nın Romanlarında Din ve Kimlik Açısından Yahudilik". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31/43 (2017), 135-155.
- Cunbur, Müjgan ve İsmail Parlatır. "Edebiyat", *Erdem*, 5/11 (1988), 361-404.
- Dadashova, Arzu Tofig. "Religion in Turkish Historical Novels". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11/2 (2024), 906-916.
- Dağlar, Zeynep. "Orhan Pamuk Romanlarında Postmodern Bir Unsur Olarak Din", *Edebî Eleştiri Dergisi*, 7/2 (2023), 260-276.
- Demir, Zafer. "Sosyolojik Açından Edebiyat ve Din". *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1 (2018), 13-30.
- Eliot, Thomas Stearns. "Religion and Literature." *Selected Essays*. New York: Harcourt, 1960.
- Faesen, Rob. "Christ's Wounded Body, Sorrowful Soul and Joyful Spirit: The Interpretation of Christ's Passion in a Forgotten 16th Century Classic of Mystical Literature" *Religions* 13, 2022, no. 4: 365. <https://doi.org/10.3390/rel13040365>.
- Goslee, David. "R. H. Hutton's Novel Theology". *Religion & Literature*, 38/2 (2006), 25-47.
- Gürbüz, Adem, Türk Edebiyatında İslami Romanlar, Ankara: Sonçağ Adakemi Yayınları, 2019.
- Güven, Emre Bekir. "Roman ve Postmodern Roman". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38 (2024), 548-562.
- Jasper, David. "Finding Theology in Contemporary Chinese Fiction". *International Journal for the Study of the Christian Church*, 19/2-3 (2019), 160-174.
- Jasper, David. "The Study of Literature and Theology", in Andrew Hass, David Jasper, and Elisabeth Jay (ed.), *The Oxford Handbook of English Literature and Theology*, 2009.

- Karakaş, Rezan. "Kaplumbağalar" Romanında Alevîlik Olgusu, *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9 (Summer 2013), 1769-1779.
- Karakaş, Rezan. "Kemal Tahir"ın Romanlarında Alevîliğe Dair", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 64 (2012), 43-54.
- Kayıntu, Ahmet. "Hümanizm ve Din Kavşağında Edebiyat". *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16 (2019), 499-529.
- Kearns, Cleo Mcnelly. "Religion, literature, and society in the work of T. S. Eliot". In: *Moody AD, ed. The Cambridge Companion to T. S. Eliot. Cambridge Companions to Literature*. Cambridge University Press; 1994.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Koç, Emel. "Felsefe ve Edebiyat". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, (2015), 105-118.
- Kort, Wesley A. "What, After All, Is 'Religion And Literature'?" *Religion & Literature* 41/ 2 (2009): 105-11.
- Liang, Dong, "Home, History, and the Postsecular: A Literary-Religious Inquiry of Disgrace" *Religions* 15/7 (2024), 2-17.
- Middleton, Darren J. N. "Religion and Literature's Unfinished Story", *Religion&Literature*, The University of Notre Dame, Summer 2009, pp.149-157.
- Middleton, Darren JN. *Novel Theology: Nikos Kazantzakis's Encounter with Whiteheadian Process Theism*, Mercer University Press, 2000.
- Noyan, Sema. "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Temmuz 2017), 13-22.
- Sazyek, Hakan. "Akademi ve Edebiyat Bilimi". *Milli Eğitim Dergisi*, 43/199 (2013), 55-61.
- Simon, During. *Exit Capitalism: Literary Culture, Theory, and Post-Secular Modernity*. Abingdon: Routledge, 2010.
- Taylor, Sir Edward Burnett. "Kültür Bilimi", Çev. Esra Dabağcı, *ViraVerita E-Dergi*, 4 (2016), 91-110.
- Turgut, Ali Kürşat, İslam Düşüncesinde Teolojik/Felsefi Roman Geleneği, *Kelam Araştırmaları* 9:1, 377-392, 2011.
- Uygur, Nermi, *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Vance, Norman. *Bible and Novel: Narrative Authority and the Death of God*, Oxford: Oxford Academic, 2013.
- Vittorio Montemaggi, *Reading Dante's Commedia as Theology: Divinity Realized in Human Encounter*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Whitfield, Bryan J. "Teaching Dante in the History of Christian Theology". *Religions*. 10/6:372 (2019).
- Yılmaz, Tuğba. "Cengiz Aytmatov Eserlerinde Dinî Unsurlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 74 (2022), 305-314.

